

ULUĞ BİR ÇINAR
İmâm Mâturîdî
Uluslararası Sempozyum Tebliğler Kitabı

28-30 Nisan 2014 • Eskişehir

Hazırlayan
Prof. Dr. Ahmet Kartal

ULUĞ BİR ÇINAR
İmâm Mâturîdî

Uluslararası Sempozyum Tebliğler Kitabı

28-30 Nisan 2014 • Eskişehir

Yayına Hazırlayan
Ahmet Kartal

Koordinatör
Derya Aydın

Grafik Uygulama
Sercan Arslan

Mizampaj
Çelebi Şenel

1. Baskı, 2014 İstanbul

Baskı Cilt

Ofis Yayın Matbaacılık, Güven Sanayi Sitesi, B Blok
No: 386 Tel: (0212) 576 47 15
Topkapı/İSTANBUL

Sertifika No: 19492

DOĞU ARAŞTIRMALARI MERKEZİ
Bab-ı Ali Yokuşu, Cermal Nadir Sk. B.Milas Han
No: 24/114 Sirkeci/İstanbul Tel: (0212) 520 27 19

Doç. Dr. Ömer TÜRKER

1975'te Keskin, Kırıkkale'de doğdu. 1997'de Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden mezun oldu. 1999'da Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde "Mukâtil bin Süleyman'ın Kur'an'ı Te'vil Yöntemi" başlıklı teziyle yüksek lisansını, 2006'da Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde "Seyyid Şerif el-Cürcânî'nin Te'vil Anlayışı: Yorumun Metafizik, Mantıkî ve Dilbilimsel Temelleri" başlıklı teziyle doktoraasını tamamladı. 2012 yılı itibarıyla Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde Yardımcı Doçent Doktor olarak göreve başlayan Ömer Türker "İbn Sînâ Felsefesinde Metafizik Bilginin İmkânı Sorunu" adlı telif eserinin yanı sıra çok sayıda makaleye ve tercümeye imza atmıştır.

Mâturîdî Kelamında Kadîm-Hâdis İlişkisi: Çift Yönlülük Teorisi

Bu tebliğde Mâturîdî'nin kelamî düşüncesinde tekvîn-mükevven ilişkisi ele alınacaktır. Öncelikle tekvîn-mükevven ilişkisi sorununun üst başlığını oluşturan temel sorunu belirlemek gerekmektedir. Diğer kelam kitaplarında da olduğu gibi *Kitâbu't-tevhîd*'in temel sorunlarından biri, hâdis-kadîm ilişkisinin nasıl kurulacağıdır. Yoktan yaratmayı savunan her türlü kelamî düşünce öteden beri şöyle bir eleştiriyle karşılaşmıştır: Eğer Allah âlemi yoktan yaratmışsa yani nesnelere kelamcılarının ortaklaşa söylediği gibi hâdis ise âlem ile Allah arasında kapanmaz gibi gedik var demektir. Başka bir ifadeye Allah âlemi zâtı nedeniyle gerektirmiyorsa âlem ile Tanrı arasında bir boşluk var demektir. Buna göre Allah ezelde hiçbir şey yaratmıyor olacaktır. Allah'ın âlemi ezelde yaratmadığını söylemek, O'nun ezelde işlevsiz olduğunu söylemek demektir. Çünkü Allah ezelde âlemi yaratmamışsa veya bir yaratma faaliyeti içinde değilse tamamen işlevsiz demektir. Kelamcılarının manevî sıfatları reddeden filozoflara yönelttiği eleştirinin aynısını filozoflar

da yaratma bağlamında kelimcılara yönelterek "Tam tersine siz Allah'ın âlemi yoktan yarattığını söyleyerek Allah'ı işlevsizleştiriyorsunuz" dediler. Bu eleştiri, gerçekte makûl ve ciddi bir eleştiridir. Şöyle ki şayet Allah ezeli ve âlem de hâdis ise Allah ile âlem arasında bir boşluk kesiti olacaktır. Her ne kadar Gaz-zâlî'nin Tehâfüt'ün birinci meselesinde gayet açık şekilde ortaya koyduğu gibi kelimcılar bu boşluğun vehmî bir boşluk olduğunu yani tamamıyla vehmin yanılması olduğunu söyleseler de ister vehme ister akla nispet edelim burhân-ı tatbikin de gereği olarak Allah ile âlem arasında sonsuz bir kesit bir var demektir. Zira hâdis olması durumunda âlemin bir zamanı ve yaşı varken Tanrı için zaman ve hareket söz konusu değildir. Dolayısıyla sonlu ile sonsuz arasındaki mesafe sonsuz bir mesafeye dönüşüyor. *Kitâbu't-tevhîd*'den anlaşıldığı kadarıyla İmâm Mâturîdî genel olarak sıfatlar sorunu ve bu bağlamda Allah-âlem ilişkisinin sorunlarını çok derinden kavramıştır ve tekvîn-mükevven ayrımıyla bu kavrayışını sorunsallaştırmıştır. Fakat bu kavrayış, *Kitâbu't-Tevhîd*'in cedel örgüsü içinde önemli ölçüde örtüldüğünden tekvîn-mükevven ayrımı, sonraki kelim literatüründe önemsiz bir ayrım gibi görünür. Yani sonraki kelimcilerin yazdıkları dikkate alınırsa tekvîn-mükevven ayrımının Eşarîlik ile Mâturîdîlik arasındaki ayrımlardan biridir ama bu, çok önemli bir ayrım değildir izlenimine ulaşılır. Fakat Eşarî kelamının zorunlu sonuçlarını takip ettiğimizde bu ayrımın daha önemli olduğunu düşünmek mümkündür. Mesela Adudîd-dîn el-İcî *el-Mevâkıf fi ilmi'l-kelem*'da önceki kelimcilerin kullandığı zayıf öncüller eleştirirken şöyle der: Üçüncü öncül şudur: Bu, bir kemal sıfatıdır ve Allah Teâlâ'ya olumludur ve bu bir eksiklik sıfatıdır ve O'ndan olumsuzlanır. Bu öncül bazen fiiller hakkında itibara alınır. Oysa o, güzellik ve çirkinliktir. Bazen de söz konusu öncül zât hakkında itibara alınır. Sıfatların sâbit olması için zât onu kabul etmeli, kemalin anlamı ve O'nun için kemal olduğu ortaya çıkmalıdır ve burhânla kemal olan bütün sıfatlar, zâta zorunlu olmalıdır.

Bu pasajda önceki kelimcilerin ilâhî zâtın elverişli olup olmadığına ilişkin yeterli bir araştırma yapmadan hareketle bir sıfatın salt kavramsal içeriğinden hareketle Allah'a nispet etmekle veya etmemekle eleştirilmektedir. Fakat bizim bu tebliğdeki çalışmamız bakımından önemli olan şey, Seyyid Şerîf el-Cürçânî'nin ise bu satırların şerhinde söyledikleridir:

Bu öncülle Allah'ın o sıfatla nitelendiğinde istidlâl edilebilmesi (için zât o sıfatı kabul etmelidir.) Çünkü zât, o sıfatı kabul etmediği takdirde, sıfatın kemal oluşuyla zâtın onunla nitelenmesine istidlâl etmek mümkün olmaz. Nitekim âlemin ezelde yaratılması, onun sürekli bir varlık olması bakımından, Allah Teâlâ için ezelde kemaldır fakat Allah'ın fail-i muhtâr olması, onunla nitelenmesine engeldir. Çünkü Allah'ın fiili, kasıt, ihtiyâr ve iradeyle öncelenmiş olduğundan hâdis olmak zorundadır. (Kemalin anlamının) ne olduğu (ve) o sıfatın (zât için kemal) olup nefsi'l- emirde O'na layık (olduğu ortaya çıkmalıdır.) Çünkü söz gelimi yazma gibi, bize kıyasla kemal olması ama Allah'ın zâtına kıyasla kemal olmaması mümkündür. (Burhânla kemal olan bütün sıfatlar, zâta zorunlu olmalıdır) ve O'nun beklenen bir kemalinin bulunması mümkün değildir. Bunun ispatı ise, Allah'ın zâtıyla zorunlu kılan {mücib bi'z-zât} olmasına dayalıdır.

Bu pasajda tekvîn-mükevven ayrımının önemini kavramamızda bize yardımcı olarak dikkate değer bir açıklama yapılmaktadır. Genel olarak Eşarî kelamının temel iddialarını dikkate aldığımızda Seyyid Şerîf'in söylediklerini daha açık bir şekilde yeniden ifade edebiliriz: Allah'ı ezelde işlevsiz hale getirmek için âlemin Allah'tan ezelde sudûr etmesi veya Allah vardı ve âlem vardı şeklinde Allah'ın âlemi ezelde yarattığını söylememiz akla daha uygundur. Aslında aklen kemal olan budur. Fakat naslar bize âlemin hâdis olduğunu, sonradan meydana geldiğini ve sonradan yaratıldığını bildiriyor. Bu nedenle biz aklen gereğini değil, nassın gereğini esas aldık ve bunun imkanını açıklamaya çalıştık. Her ne kadar aklen âlemin ezelde yaratılması Tanrı için bir kemalse de nas bize vakıanın sonradanlık olduğunu bildirdiğinden vakıanın mümkün durumlardan biri olduğunu söyledik. Aslında bu görüş, Eşarî kelamının dürüstçe ifade edilmiş zorunlu bir sonucudur. Dolayısıyla bu görüşün ortaya çıkardığı, tatil fikriyle herhangi bir kelamî düşünce yüzleşmek zorundadır. İşte İmâm Mâturîdî'nin bilhassa Kâbî'yle tartışmalarında ve Mutezilenin sıfatlar görüşüne yönelik eleştirilerinde fark ettiği ve çözmeye çalıştığı sorunlardan biri budur.

Mâturîdî'nin bu soruna yönelik çözümünü kısaca şöyle özetlenebilir: Allah'ın herhangi bir fiilinden söz ettiğimizde bütün fiiller yaratılmış olduğu için bir fiilin Hakk'a bakan yönünün kadîm, mahlûka bakan yönünün de hâdis olduğunu düşünmemiz gerekir. Bu

bağlamda tekvîn-mükevven ayrımı, aynı fiilde kadîm-hâdis ayrımını temellendirme amacını güder. Bu durum, meşşâî filozofları yaptığı gibi yaratılmışlar arasında herhangi bir aklî sıralama veya öncelik-sonralık sıralaması gözetmeksizin her bir yaratılmış nesnenin Allah'a nispetinin aynı ölçüde eşit ve her birisi için aynı ölçüde bir yönüyle kadîm ve bir yönüyle de hâdis olduğunu söylememiz gerekir. Fakat kadîmlik yargısına sadece Tanrı cihetinden bakarak, hâdislik yargısına ise sadece yaratılmış cihetinden bakarak varmamız gerekir.

Tekvîn-mükevven ayrımının özüne ilişkin bu tespit bize bu ayrımın kesb teorisindeki dile gelen yaklaşımın bütün fiillere taşınmasından ibaret olduğunu göstermektedir. Bilindiği gibi kesb teorisi, kula ait ihtiyârî bir fiilde Allah'a ait olan taraf ile kula ait olan tarafı ayırıştırma ve bu ikisini dengeleme çabasıdır. Bu bağlamda İmâm Mâturîdî'ye göre biz ihtiyârî bir fiilde kula ait tarafın yaratılmış olduğunu söyleyebiliriz ama Allah'a ait tarafın hâdis olduğunu söyleyemeyiz. Mâturîdî bu ayrımı temellendirmek için biri bilgiyle, diğer sıfatlarla ilgili iki ilke vazetmektedir.

Sıfatlarla ilgili ilkeyi *Kitâbu't-Tevhîd*'de Kabî'nin rahmet fiili sıfatı görüştürken dile getirir. Mâturîdî'ye göre biz nihai tahlilde fiili sıfat ile zâtî sıfat arasında ayrım yapamayız. Çünkü fiilin Allah'a bakan yönünün kadîm olduğunu söylemek için fiili ve zâtî sıfatların nihai tahlilde zâta birleşmesi gerekir ve fiili sıfat derken biz, sadece fiilden hareketle bir tür nispet yaparız. Sıfatı fiili veya zâtî olduğunu söylerken tek bir zâta işaret ederiz. Dolayısıyla bir fiilin bu zâta ilişkisi ve zâta bakan yönü bakımından kadîm olması gerekir. Yani manevî sıfatlar, fiili sıfatlar, zâtî sıfatlar ve subutî sıfatlar gibi ayrımlar, varlık bakımından yapılamaz. Nitekim Mâturîdî Ka'bî'nin rahmet sıfatıyla ilgili görüşlerini de bu bağlamda eleştirmektedir.

Mâturîdî'nin bilgiyle ilgili vaz ettiği ilke, kesb teorisinde karşılaştığımız sorunun bir benzeriyle bu meselede de karşılaştığımızda ortaya çıkar: Biz bir fiilde bir tarafın hâdis diğer tarafın kadîm olduğunu nasıl düşünebilir veya nereden bilebiliriz? İmâm Mâturîdî *Kitâbu't-Tevhîd*'de sık sık şunu vurgular: Biz nazar gücüyle Tanrı hakkında bilgi ediniyoruz. Nazar gücü nesnelere hakkında kullandığımız kelimelerin anlamlarındaki hâdis yönleri eleyerek kadîm varlığa yaraşır yönleri Tanrı'ya nispet eder. Bu gücün nesnesi olan sıfatlar ise asıl itibariyle naslarda bildirilen sıfatlardır.

Nazar gücü, bu sıfatlar üzerinde akıl yürütme yaparak onları hâdis uygun yönlerinden arındırır. Fakat bizim Tanrı'yı tanrı olarak veya kadîmi kadîm olarak kavrama imkanımız yok. Yani bizim Tanrı'ya veya kadîm bir varlığa ilişkin bilgimiz aslında kendi olmaklığı bakımından bir bilgi değildir. Aynı durumun İmâm Mâturîdî bir fiilin kadîm ve hâdis boyutları için geçerli olduğunu düşünür. Onun açıkça dile getirdiği cümlelerden biri şudur: "Fiilde hâdis ve kadîm yönlerin nasıl ayırıştırılacağını ve tam olarak nasıl olduğunu ben de kavrayıp dile getiremiyorum fakat sorunun bundan başka çözümü olamaz." Fakat Mâturîdî'nin kastı, ilahî zâta ilgili bilgileri karakterize eden durumun bu olduğudur. Hâdisin kadîmi kuşatma anlamında idrak etmesi mümkün olmadığı için bilgilerimiz bir yönüyle daima eksik kalmaktadır. Bununla birlikte Tanrı ve âlem arasındaki ilişkinin Tanrı'yı tatile maruz bırakmadan –zira aşılması gereken temel güçlük budur– her bir fiilin Tanrı'ya nispetinin doğrudanlığını ve fiilin Tanrı'ya bağlandığı yönün kadîm ve mahlûka bağlandığı yönün hâdis olduğunu söylemek zorundayız. Hatırlanacağı üzere Tehâfütü'l-felâsife'de Gazzâlî bu sorunu ele alırken âlem ile Tanrı arasında filozoflarca dile getirilen boşluğun tamamen vehmî olduğunu; gerçekte Tanrı için mahlûka nispetle öncelik, sonralık ve şimdi söz konusu olmadığından âlemin hudûsu ile Tanrı'nın kadîmliği arasında çelişki bulunmadığını; zamanı hareketle ilişkilendirdiğimiz sürece ikisinin de eşzamanlı olduğunu iddia etmiştir. Gazzâlî'nin çözümü Mâturîdî'ye yakın olmakla birlikte tam olarak aynı noktaya vardığı söylenemez. İmâm Mâturîdî ise meseleyi ve himden öteye taşıyarak bu vehmî boşluğu tamamıyla izale ederek nispetin kendisinin kadîm olduğunu iddia etti. Mâturîdî'nin tekvîn-mükevven ilişkisi ayrımla varmaya çalıştığı sonuç budur. Öyle görünüyor ki Mâturîdî, aklın kavradığı ama izahta güçlük çektiği bir ilkeyi tespit ettiği kanaatindedir. Aklın kavraması, nazar adına olumlu bir duruma işaret ederken izahta güçlük çekmesi, nazar gücünün yetersizliğini ifade etmektedir.

Özetle İmâm Mâturîdî sıfatları zâta özdeşleştirme veya çelişiklerini zâttan olumsuzlama yoluyla, Ebû Hâşim'in ahvâl teoriyle, Muammer'in mana teorisiyle yahut önceki Eşarîlerin kullandığı anlamıyla "ne aynı ne gayrıdır" formülüyle sıfatlar sorununun çözülemeyeceğini düşünmüş ve fiilin çift yönlü oluşunun dikkate alınarak sorunun çözülebileceğini iddia etmiştir.